

УДК 796: 159.925-058.862

ВИВЧЕННЯ ПЕРЕДУМОВ РОЗВИТКУ РУХОВОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ-СИРІТ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Сюзанна КОСІВСЬКА

*Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

Анотація. В статті вивчаються передумови розвитку рухового інтелекту у дітей-сиріт дошкільного віку – як головного фактора подолання наслідків комплексної депривації. Представлені результати педагогічних спостережень та анкетування.

Ключові слова: руховий (моторний) інтелект, комплексна депривація, розумові здібності.

Постановка проблеми. Система виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування є сьогодні предметом постійної уваги перших керівників держави, численних громадських організацій та науковців. Висловлюється багато критичних зауважень та пропозицій щодо підвищення ефективності роботи дитячих будинків, шкіл-інтернатів, соціальних притулків.

Одним з головних завдань для зазначених закладів є комплексне застосування у навчально-виховному процесі всіх можливих чинників для подолання наслідків психічної, фізичної, рухової депривації вихованців.

У зв'язку з цим перспективними видаються дослідження факторів, що можуть пришвидшити загальмовані процеси розвитку знедолених дітей.

Показовим у цьому є еволюція поглядів на фізичне виховання: від однобічного розуміння значення фізичних вправ для повноцінного розвитку опорно-рухового апарату та інших життєво важливих систем організму до усвідомлення значення рухового інтелекту для розвитку всієї особистості людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доведено, що чим менший вік дитини, тим потенційно більшим може бути педагогічний вплив на розвиток і корекцію всіх основних систем і функцій організму [1, 4, 5, 7].

На цьому фундаментальному положенні заснована відома методика надраннього виховання дітей Г. Домана, Д. Домана, Б. Хаги та ін., яку самі автори назвали "розвиток дитячого мозку" [2, 3]. Серед багатьох різновидів людського інтелекту, американські фахівці слідом за Піаже виділяють:

- фізичний або руховий інтелект, як основний вид людського інтелекту. Тому заняття по Програмі раннього розвитку дитини в інституті Івена Томаса починають з навчання читанню та фізичної підготовки;

- рухи та інтелект пов'язані самими тісними зв'язками. Особливо важливий цей зв'язок у ранньому дитинстві. Рухи – це фундамент для всіх інших людських здібностей. Здатність рухатися, вік у якому нам дозволяють рухатися, види рухів – все це відіграє важливу роль для фізичного розвитку, але ще більше для розумового;

- розвиток фізичного інтелекту від народження до шести років проходить сім важливих стадій, які відповідають семи стадіям дозрівання дитячого мозку за Г. Доманом. Вказані закономірності дозволяють створити, своєрідний "контур розвитку", який використовується для тестування розумових здібностей та виявлення співпадіння хронологічного віку, з нейрологічним. Порівнюючи нейрологічний вік дитини за критерієм розвинутості рухів з її хронологічним віком можливо визначити її руховий інтелект. Це дозволяє порівняти рівень рухових навичок дитини з рівнем навичок однолітків та можливість визначити темпи розвитку рухового інтелекту дитини в різні періоди часу;

- розвиток рухової функції, починаючи з моменту народження (!) веде за собою розвиток мозку дитини. Дане положення знаходить підтвердження в дослідженнях І.А. Аршавського, який переконливо довів, що скелетно-м'язові рефлекси новонароджених: хватальний рефлекс Робінзона, п'ятковий рефлекс І.А. Аршавського, "феномен повзання" та ін. швидко згасають, якщо не підкріплюються відповідною руховою діяльністю дитини[1];

- мозок дитини зростає і розвивається виключно завдяки його використанню. Чим частіше використовуються сенсорні і рухові закінчення мозку в даний момент часу, тим більший обсяг отримує мозок в процесі свого зростання [6]. Чим раніше дитина починає рухатися, отримавши для цього всі можливості, тим швидше буде зростати і розвиватися її мозок, переходячи до наступної, більш високої стадії розвитку.

Надзвичайно споріднена з ідеями Г. Домана є методика раннього виховання дітей сім'ї Б.П. та О.О. Нікітіних, яка теж часто інтерпретується без належної уваги до її наріжної складової – раннього фізичного виховання та загартування[5]. В основі методики сім'ї Нікітіних покладено системну реалізацію трьох провідних принципів: єдність раннього фізичного тренування, навчання і виховання. Саме ці елементи їхньої системи обіцяють максимальну реалізацію вроджених можливостей дитини. Автори підкреслюють наступну залежність: на скільки запізнишся з початком активного розвитку, настільки ж знизить потенційний максимум інтелекту. Цікаво, що дошкільний заклад на початку життя дитини не забезпечує оптимального розвитку, тому що до двох років дитині необхідна саме індивідуальна увага дорослого.

Звідси намагання реформувати дитячі будинки у інтернати сімейного типу. Автори даної системи виховання теж вважають, що з віком поступово згасають, слабшають темпи розвитку здібностей дитини. І чим молодша дитина, тим легше проходить утворення зв'язків, Б.П.Нікітін назвав це явище Незворотнім Згасанням Можливостей Ефективного Розвитку Здібностей [5].

Мета дослідження полягала у вивченні ефективності процесу фізичного виховання у дитячих державних закладах освіти з огляду на можливість розвитку рухового інтелекту засобами фізичних вправ.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати літературні джерела з проблеми підвищення ефективності використання фізичних вправ для пришвидшення і корекції розвитку психофізичних функцій дітей-сиріт.

2. Дослідити рівень ефективності використання фізичних вправ, спрямованих для розвитку рухового інтелекту дітей.

Методи та організація дослідження: Для досягнення поставленої мети були використані методи аналізу літературних джерел, педагогічного спостереження та анкетування.

Дослідження проводилось на базі Кіровоградського дитячого будинку "Барвінок", обласної школи-інтернату та д/с № 41.

Результати дослідження та їх обговорення.

Педагогічні спостереження за заняттями фізичною культурою дітей дошкільного віку у державних закладах м. Кіровограда дозволяють констатувати наступне:

1. Організаційно-матеріальна основа для занять фізичної культурою.

В усіх зазначених дошкільних державних закладах процес фізичного виховання є обов'язковою складовою навчально-виховного процесу дітей. В основу організації цього процесу покладено діючі державні програми.

Заняття проводяться згідно розкладу два-три рази на тиждень. Тривалість занять складає 35-45 хвилин. Матеріальною базою для занять є відповідно обладнані спортивні зали, ігрові кімнати та комплексні фізкультурні майданчики на території закладу. Заняття проводяться вихователями, інструкторами та вчителями фізичної культури.

2. Загальна характеристика змісту та спрямованості занять.

Змістом занять є програмований матеріал з так званих основних рухів, які включають різновиди ходьби та бігу, вправи у рівновазі, різновиди лазіння, метань, стриб-

ків. Обов'язковим матеріалом для кожного заняття є також рухливі ігри та ігрові завдання змагальної спрямованості.

Розподіл програмового матеріалу робиться на основі принципу спіральної концентрації, згідно якому всі зазначені основні рухи діти мають вивчати і повторювати на кількох (2-3) так званих тематичних заняттях підряд. Потім вивчені рухові дії повторюються (закріплюються чи удосконалюються через певний значний проміжок часу (1,5-2,5 місяця).

Таким чином для кожного заняття підбираються такі фізичні вправи, які рівномірно впливають на розвиток якомога більшої кількості м'язових груп.

Всі вправи, які були зафіксовані на заняттях, за своєю дидактично-функціональною спрямованістю та методикою застосування можливо умовно розділити на наступні групи:

1 група – вправи, які використовувались в процесі початкового розучування;

2 група – вправи, які використовувались для формування постави;

3 група – вправи на виховання рухових якостей (переважно швидкості, швидкісно-силових, спритності);

4 група – ігровий матеріал: рухливі ігри, ігри з елементами спортивних ігор, вправи змагального характеру (ігри та ігрові завдання спрямовані на поліпшення загальної фізичної підготовленості, формування позитивної мотивації до ігрової діяльності).

Серед виокремлених засобів фізичного виховання акцентовано на розвиток психомоторики безпосередньо впливають практично всі вправи, які застосовуються в процесі початкового навчання рухам (1 група вправ), вправи, які спрямовані на розвиток спритності (3 група вправ), а також частина ігрового блоку занять (деякі вправи 4 групи).

Особливо це стосується ігор та ігрових завдань, які спонукають дітей думати, активізуючи для цього сенсорні процеси при вивченні напрямків і характеру рухів, розташування оточуючих предметів та інших гравців, постійно пристосовуючи свої рухи до постійної зміни ігрової ситуації.

Але слід зауважити, що сумарний обсяг подібних акцентованих впливів на психомоторику вихованців обстежених закладів порівняно малий, оскільки за обрахованими даними спостережень сягає лише 4,5-7 % бюджету всіх занять.

3. Особливості процесу навчання новим рухам.

Початковий період навчання новим вправам проводиться за схемою: розповідь (та пояснення у разі необхідності) – показ (або елементи показу вправи) – пробне виконання вправи в цілому (чи певної частини вправи) дітьми.

Розвиток координаційних здібностей в процесі рухливих ігор та завдань.

4. На кожному занятті, в другій половині основної частини застосовуються рухливі ігри або ігрові завдання. Кількість ігор коливалась від однієї до трьох. Тривалість такого ігрового блоку сягала 12-15 хвилин, або 34,3-42,9 % всього часу заняття.

Основним різновидом ігрового матеріалу були сюжетні ігри, які містять в собі великі можливості щодо формування та удосконалення моторної функції у дітей.

Таким чином серед великої кількості ігрового матеріалу можливо відмітити ігри, які спрямовано розвивають рухові і розумові здібності дітей. Зазначимо також, що підбір ігор в окремих заняттях на завжди відповідав вправам, які вивчалися, що не сприяло позитивному переносу формуванні одних рухових умінь на інші.

Результати анкетування. Опитування педагогічних колективів трьох дитячих закладів міста проводилось з метою визначення місця і ролі інтелектуального виховання на заняттях з фізичної культури.

Аналіз паспортної частини свідчить, що в опитуванні брали участь досвідчені фахівці (понад 80 %), оскільки стаж роботи перевищує 15 років. Переважна більшість респондентів мають вищу освіту: 78,8 %, а середню спеціальну – 21,2 %.

Усі опитані вважають, що інтелектуальний розвиток дитини необхідно починати з раннього дитинства.

До факторів від яких залежить інтелектуальний розвиток дитини респонденти відносять: соціальне оточення, спадковість, навчання, виховання, колектив, сім'ю, фізичний розвиток. Кожен з респондентів наводить 5-8 чинників, від яких залежить інтелектуальний розвиток дитини. Головними серед цих факторів респонденти виділяють

соціальне оточення – 69,7 %, спадковість – 51,5 %, навчання опитуванні віддають 48,5 %, вихованню – 30,3 %, сім'ї, фізичному розвитку та колективу, в якому виховується дитини віддається по 23,3 % .

Респондентам було запропоновано розставити всі навчальні предмети по значущості їх для розумового розвитку. Серед 9 предметів, які були запропоновані респондентам головним по значущості впливу на розумовий розвиток дитини респонденти вважають математику (77 балів) опитаних віддали їй перевагу, на друге місце респонденти поставили читання (93 балів), на третьому місті – малювання (139 балів), на четвертому місті – фізична культура (142 балів) і на п'ятому місті – письмо (150 балів).

Переважна більшість респондентів (75,8 %) вважають, що існує тісний і безпосередній зв'язок між виконанням фізичних вправ та інтелектом дитини, а 24,2 % цей зв'язок підтверджують частково. Про повну відсутність такого зв'язка не стверджує жоден з опитаних.

На думку 36,4 % опитаних всі фізичні вправи сприяють розвитку інтелекту дітей. Інші респонденти перелічують ряд фізичних вправ, які, на їхню думку, сприяють інтелектуальному розвитку дитини (63,6 %). Серед цих вправ опитуванні виділяють наступні: рухливі ігри, різновиди ходьби, вправи на орієнтацію у просторі, гімнастичні вправи, естафети, вправи на увагу, різновиди метань, стрибків та вправи на розвиток уваги та імітаційні вправи. Найбільшу перевагу респонденти віддають рухливим іграм 57,1 %, вправам на орієнтування у просторі – 28,6 % та різновидам ходьби 23,8 %, вправам для розвитку дрібних м'язів пальців – 19,0 % гімнастичним вправам, естафетам та вправам на увагу віддають по 14,3 %.

Більшість опонентів (78,8 %) вважають, що чим вищий фізичний розвиток дитини, тим якісніше, легше, швидше вона засвоює новий навчальний матеріал.

Переважна більшість опитаних орієнтується в сучасних та класичних методиках розвитку інтелекту у дітей дошкільного віку. Ці респонденти навели методики М. Монтесорі, Б.Н. Нікітіна та О. Нікітіної, М. Русової та інших.

Таким чином, аналізуючи отримані результати можна зробити висновок, абсолютна більшість респондентів визначають існування зв'язку між заняттями з фізичної культури та розвитком інтелекту, та позитивним впливом фізичних вправ на розвиток інтелектуальних здібностей, але при цьому, не зовсім розуміють яким чином можливо реалізувати потенціал фізичних занять для розумового розвитку.

Висновки

1. Аналіз літературних джерел та результати педагогічних спостережень засвідчують значний розрив між здобутками сучасних передових педагогічних технологій та існуючою практикою фізичного виховання дітей-сиріт.

2. Резерви фактора фізичного виховання у подоланні наслідків психічної та рухової депривації використовуються вкрай недостатньо. Особливо це стосується шкільних закладів інтернатного типу. До засобів, які активно спрямовано розвивають руховий інтелект слід відвести всі нові вправи і рухи, що вивчаються, рухливі ігри, які вимагають вибору оптимальних рухових рішень у просторі, напрямку і характеру рухів та їх точності.

3. Зміст і спрямованість фізичного виховання дітей-сиріт має бути стратегічно зорієнтована на подолання проявів комплексної депривації.

4. Результати опитування показують, що переважна частина досвідчених вихователів, інструкторів та вчителів фізичної культури усвідомлюють значення рухової діяльності та фізичних вправ для корекції та повноцінного розвитку дітей-сиріт, але конкретними педагогічними технологіями не володіють.

5. Загалом у державних закладах для дітей-сиріт існує організаційний, матеріальний, кадровий потенціал для реформування процесу фізичного виховання на основі здобутків сучасних педагогічних технологій.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці адаптованих під соціально-психологічний статус дітей методик фізичного виховання, які б у повній мірі використовували рухові резерви організму навіть в умовах спеціальних закладах освіти.

Список літератури

1. *Аршавский И.А.* Ваш малыш может не болеть. – М.: Советский спорт, 1990. – 30 с.
2. *Дичківська І.М.* Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
3. *Доман Г., Доман Д, Хаги Б.* Как сделать ребенка физически совершенным: Пер. с англ. – М.: Аквариум, 1999 – 336 с.
4. *Лесько О.М.* Організаційно-методичні основи використання рухливих ігор у фізичному вихованні молодших школярів із затримкою психічного розвитку: Автореф. дис... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Львів. держ. інст. фіз.культ. – Львів, 2004. – 20 с.
5. *Нікітін Б.П., Нікітіна Л.О.* Ми та наші діти: Пер. з рос. – К.: Молодь, 1989. – 240 с.
6. *Ровний А.С.* Сенсорні механізми управління точнісними рухами людини. – Харків: ХаДІФК, 2001. – 220 с.
7. *Хлебцевич К.В.* Соціальна адаптація дітей-сиріт засобами фізичного виховання і спорту: Автореф. дис... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / ХДАФК, – Харків, 2007. – 21 с.

ИЗУЧЕНИЕ ПРЕДПОСЫЛОК РАЗВИТИЯ ДВИГАТЕЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА У ДЕТЕЙ-СИРОТ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Сюзанна КОСИВСКАЯ

Кировоградский педагогический университет им. В. Винниченко

Аннотация. В статье исследуются предпосылки развития двигательного интеллекта у детей-сирот дошкольного возраста – как главного фактора преодоления последствий комплексной депривации. Представлены результаты педагогических наблюдений и анкетирования.

Ключевые слова: двигательный (моторный) интеллект, комплексная депривация, умственные способности.

THE STUDY OF MOTOR INTELLECT DEVELOPMENT PREREQUISITES OF ORPHAN CHILDREN UNDER SCHOOL AGE BY THE MEANS OF PHYSICAL EDUCATION

Syuzanna KOSIVS'KA

Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko

Abstract. The article deals the study of motor intellect development prerequisites of orphan children under school age, as a main factor of overcoming the complex deprivation effects. The results of pedagogical observation and questionnaire have been presented in the article.

Key words: motor intellect, complex deprivation, mental abilities.